

Zasnova, pomen in problemi primerjalne jugoslavistike

Jože
Pogačnik

V zadnjih letih smo bili priče vse bolj pogostih polemik, katerih predmet so bile jugoslovanske književnosti in njihove interference. Najprej je bilo sporno, komu pripada P. Petrović Njegoš, za tem pa so se zvrstili dogodki, če omenimo samo najbolj »glasne«, kakor so skupni minimum iz jugoslovanskih književnosti v srednjih šolah, udeležba in vsebina nekaterih (predvsem makedonskih, bosanskih in črnogorskih) prispevkov v *Jugoslovanski enciklopediji* in, pred nedavnim, skupna jedra za osnovno in srednje usmerjeno izobraževanje. Prvi primer je tudi površnemu poznavalcu jugoslovanskih književnosti razkril, da je predlog skupnega minimuma heterogen in konfuzen, ker je napravljen po kriteriju narodnih, narodnostnih in republiških ključev. Drugi primer je pokazal svetu še neizživljeni književni in kulturni nacionalizem, ki nekaj fundamentalnih pravic, na katere se v obrambi lastne kulturne samobitnosti sicer radi sklicujemo, nekako ne more priznati tistim narodnim subjektom, ki so se konstituirali šele v XX. stoletju. Tretji primer je izpričal katastrofalno neznanje resničnega književnega življenja in kulturoloških razmerij med jugoslovanskimi narodi, svojo votlost pa je skušal zapolniti z vzvišeno politično nomenklaturo, ki je, praktično gledano, vendarle že davno preživeti unitarizem.

V teh polemikah so bili manj navzoči avtorski, kulturni, književni in vrednostni kriteriji, pogosteje pa se je pojavljala naša govorniška folklor, ki jo praviloma označuje agresivno vsiljevanje nekaterih stališč ali ideoloških konstrukcij. Italijanski filmski kritik Lino Micciché pa je na filmskem festivalu v Pesaru (1982), potem ko je preživljal podobne spore, jugoslovanski delegaciji zastavil tole vprašanje: »V čem so pravzaprav bistveni razločki in bistvene sestavine jugoslovanskih nacionalnih in pokrajinskih kinematografij?« Vprašanje je takole pojasnil: »Že šest mesecev se... bôdemo z vami Jugoslovani o tem, koliko imate republiških in pokrajinskih kinematografij. Prepričevali ste nas, da mora vsaka od njih biti proporcionalno zastopana. Ugodili smo vam, sedaj pa, ko vas sprašujemo po njihovih temeljnih oznakah, nas nenadoma obtožujete za napad na enotnost jugoslovanske kinematografije.«¹ Italijanski kritik je odlično formuliral proti-

¹ Po poročilu Vesne Kesic v *Startu*, šev. 351 z dne 3. 7. 1982.

slovje, v katerem je danes tudi večina razprav na jugoslovanskem književnem področju.

Refleksija o omenjenih vprašanjih je bila poskušana na nekoliko ravneh. Začela se je z anketami v nekaterih jugoslovanskih časnikih (*Politika, Nin, Književna reč, Oslobođenje, Oko*), do praktičnih delovnih napotkov je prišla operativna redakcija enciklopedije, tematsko zborovanje jugoslovanskih književnikov pa je probleme predvsem radikaliziralo in jih tako privedlo do stopnje, ko je bilo o njih treba premišljati *sine ira*, ali zato toliko bolj *cum studio*. Vzporedno s takimi poskusi, ki so objektivno pomenili odpor zoper politični pragmatizem in fetišizirano narodno zavest, se je pojavila ideja o posebnem študijskem angažmanu v okviru vseučilišča. Ideja je bila najprej uresničena na univerzi v Osijeku, kjer se od akademskega 1981/1982. leta v osmem semestru predava in študira predmet, ki ga imenujemo *Osnove primerjalne jugoslavistike*. Univerzitetna znanstvena misel je bila, vsaj v tem primeru, enkrat *ad hoc*; Marc Bloch namreč pravi: »Velika zadeva je že samo poimenovanje, celo takrat, kadar je bil predmet pred imenom; gre za odločilen čas spoznanja stvari.«²

Poimenovanje kakšne stvari ali pojava zahteva namreč pripravo cele vrste novih prijemov. Ko smo vzeli kakšen problemski kompleks v poštev, smo se angažirali za dejavnost, katera predvideva izbiro kategorij, v katere jo je mogoče uvrstiti, in odločitev za attribute, ki jih ji je mogoče pripisati. S tem se odločamo za tiste predmetne značilnosti, ki jih lahko uskladimo z zadano nalogo, obračamo se k določenim intencam in s posebno pozornostjo poudarjamo tisto, kar ustreza predvidenemu prijemu. Kakor mora ključ ustrezati ključavnici, če hočemo odpreti vrata, tako tudi pri »spoznanju stvari« dotlej indiferentno in skoraj anonimno zadevo pritegnemo v kakšno našo igro. Ta »igra« praviloma zajema le tisto, kar ji najbolj ustreza, vendar pa — na srečo — tudi snov sama vsebuje lastno odporno moč. Želja za modificiranjem pojavov, njihovo prilaganje, izbor in poudarki, kar pomeni funkcionalizacija, nikoli ni izvedljiva brez ostanka. Stvari se kratko in malo ne dajo »očistiti« od vsega odvečnega, ni jih mogoče esencalizirati in zvesti na gole funkcije, kar še posebej velja za primerjalno jugoslavistiko, o kateri gre beseda.

»Čas spoznanja stvari« namreč spremljajo načelna vprašanja, ki se začenjajo s terminološko sintagmo »primerjalna jugoslavistika«. Pridevniška beseda novo znanstveno disciplino povezuje s predmetom in z metodami tako imenovane primerjalne književnosti; le-ta je, po definiciji sodobnih teoretikov, »metodično raziskovanje analogij in zvez, sorodnosti in vplivov, z namenom, da se književnost približa drugim področjem izražanja ali spoznanj, ali da se vzajemno povežejo književna dejstva in besedila, najsi bodo časovno ali prostorsko blizu ali daleč in najsi pripadajo različnim jezikom in kulturam ali pa so del iste tradicije; na tej podlagi jih lahko bolje opišemo, razumemo in v njih uživamo.«³ Drugi del sintagme (jugoslavistika) prinaša omejitev, katera zožuje primerjalni prijem na ustrezno problematiko današnje SFRJ. Ta omejitev je pragmatična in, gledano s stališča daljnosežnejše perspektive, nima celotne znanstvene relevantnosti. Gre

² Prim. C. Pichois — A. M. Rousseau: *Komparativna književnost*, Zagreb, 1973, sr. 16.

³ N. m., str. 172.

za politično-pravni termin, katerega notranji pomen se je v zgodovini spreminjal; književna in kulturna dinamika je šla pogosto po poteh, ki niso gledale na državne meje. Ugovori temu terminu se dajo formulirati vsaj na dveh ravneh:

a) Zgodovinska resničnost ni le posledica tistih subjektivnih in objektivnih dejavnikov, ki so danes sestavine SFRJ. Pojav je dosti bolj širok in obsega vse tiste silnice, ki jih pokriva znanstveno bolj ustrezen termin »jugovzhodna Evropa«. V takšen *zonski ali regionalni aspekt* spada dogajanje, ki je — vsaj v zgodovini — bilo značilno za Jugoslavijo, Albanijo, Bolgarijo, Grčijo, Romunijo in Madžarsko, ob njih pa še za delna področja treh drugih sodobnih držav (Slovaška, karpatska Ukrajina in evropski del Turčije).

b) Jugoslovanski teritorij pa je bil v isti ali celo večji meri področje za recepcijo pobud, ki so prihajale iz duhovnih središč zahodnega in vzhodnoevropskega kulturnega kroga. Omejevanje na jugovzhodni evropski rajon je zaradi kulturološke posebnosti in različnosti torej znanstveno upravičeno, kljub temu pa raziskovalec nikoli ne bi smel izgubiti spred oči, da je celosten vpogled v problematiko mogoč le takrat, ko vzpostavimo širši evropski (in svetovni) kontekst (*evropski in svetovni aspekt*).

Med pragmatično utemeljitvijo predmeta, o katerem gre beseda, in njegovo dejansko znanstveno podobo obstaja delno nasprotje, ki ga bo treba rešiti v prihodnosti. Procesualnost v praksi pouka naj bi bila vedno zasnovana v ravnotežju med sistemom književnozgodovinskih in teoretičnih spoznanj na eni in izbiri ter uporabo določenih razsežnosti predmeta na drugi strani. Razsežnosti kakšne znanstvene discipline so vedno sestavljene iz več plasti, ki jih pouk v celoti ne more izčrpati. Izbrano znanje iz književne zgodovine pri prehodu skozi selektivni kanal in v oblikovanju informativnih, instrumentalnih ter metodičnih funkcij izgublja nekaj svoje celotnosti, pridobi pa mogoče kaj sistematičnosti in tako imenovane socialne uresničitve. V tem se sestav obravnavanega predmeta sklada s pričakovani prakse, katera v njem vidi sintezo znanja iz posameznih nacionalnih književnosti, hkrati pa, za sodobni trenutek enako pomembno, izobrazbeno-vzgojno vključevanje v konkretno kulturnopolitično problematiko. Integracija ustreznih informativnih, instrumentalnih in formativnih sestavin naj bi oblikovala določeno intelektualno fiziognomijo sodobnega humanističnega izobraženca v Jugoslaviji ter s tem ustvarjala ustrezno podlago tudi za medsebojno spoznavanje in razumevanje.

Komparativni prijem je — po definiciji — raziskovanje analogij in zvez, sorodnosti in vplivov, ker je teoretično jasno, v praksi primerjalne jugoslavistike pa je kljub temu povezano s številnimi problemi. Najbolj težak problem te vrste je »posnetek stanja«; gre za objektivno spoznanje o realno konstituiranih in dejansko obstoječih nacionalnih kulturah in književnostih. Nesporazumi, ki se pojavljajo ob tem vprašanju, so utemeljeni v zgodovinskih in duhovnih razlogih. V vseh primerih narodne literaturne tradicije ali književnih kontinuitet, ki šele nastajajo, se razkriva usoda geografsko majhnih, kulturno slabše razvitih in praviloma politično nesvobodnih dežel. Ta tri dejstva so enake teže za vse nacionalne ali religiozne skupine, reflektirajo se v književnih značilnostih, pojavljajo v razumevanju družbene funkcije književnosti, hkrati pa so še pogoj za moč njenega vplivanja ali

delovanja. Jugoslovanske književnosti so nastajale iz srečanja zahodne in vzhodne civilizacije ter na meji različnih kulturnih krogov, kar bi samo po sebi utegnilo biti živ izvir inovacij in sintez (to je tista »tretja dimenzija«, ki jo je tako željno pričakoval M. Krleža), a je bilo v glavnem vendarle samo življenje na robu tistega, kar se je dogajalo v kulturni sferi zahodno- in vzhodnoevropskega duhovnega kroga. Družbenopolitična zgodovina ugotavlja močno ekonomsko in socialno zaostajanje za povprečno ravnijo civilizacije, v kateri so bili udeleženi jugoslovanski narodi. Na delu je bila centrifugalnost kulturnih središč, kar pomeni, da so posamezne regije, zlasti v zgodovini, v raznih trenutkih razvoja težile k različnim civilizacijskim središčem. Vse to je vplivalo tudi na geopolitično karto, ki se je v času pogosto menjala in tako ustvarjala posebne ter zapletene narodne, etnične in regionalne zavesti v književnostih že tako mnogonacionalne dežele. Za te dežele je značilno, da jih je zgodovina prikrajšala za normalen kapitalističen razvoj, s tem pa tudi za naravno formacijo sodobno pojmovane nacije in za genetično čist razvoj moderne književnosti. Večplastna neuravnoveženost zgodovinskega razvoja je imela za posledico nenormalno in, glede na kakšne druge evropske narode, atipično književno genezo. Zato so danes jasno profilirane nacionalne tradicije v slovenskem, hrvaškem in srbskem okolju, drugod so opazni začetki relativno samostojnih regionalnih tradicij (Bosna in Hercegovina ali Vojvodina), katere bi se bile v razmerah normalnega kapitalističnega razvoja najbrž povzpele do povsem določenih enot, ob njih pa so območja, v katerih se je proces nacionalne identifikacije končal nekaj pred vstopom v XX. stoletje (makedonska in črnogorska književnost).

Področja interferenc so se močno povečala v našem času. Jugoslovanski narodi živijo v isti politično-pravni in ekonomski skupnosti ter doživljajo pretok informacij iz istih izvirov. Te vezi, ki so potrjene v skupni revoluciji, so bolj odločilne za jugoslovansko skupnost od jezikovne in etnične sorodnosti. To vsekakor ni treba vzeti, kot da takšne sorodnosti niso pomembne, res pa je, da smo z njimi, v zvezi tudi z drugimi slovanskimi narodi, zaradi česar je značilnejši dejavnik skupno izbrana, koncipirana in preživeta zgodovina. Zgodovinski pojavi, ki se rojevajo na takih podlagah, so aktualizirali in radikalizirali vprašanja, ki so na dnevnem redu v sodobni kulturni praksi vseh naših pokrajin in republik.

Urejanje problemov, tako se vsaj zdi, bi se moralo začeti od razčiščevanja temeljnih pojmov, med katerimi je najbolj občutljiv in najmanj jasen pojem naroda. Današnja teorija izhaja iz premise, da je narod(nost) epohalno zgodovinsko bistvo človeka; to bistvo s svojimi konotacijami in z vsemi svojimi posledicami utemeljuje tisto identifikacijo in oblikuje tisto diferenciacijo, kateri kot svojevrsten *specificum* konstituirata določen narodni subjekt. V procesih takšnega konstituiranja je v okoliščinah, katerih izraz je bila tako imenovana »arhaična kultura« (P. Guiraud), književnost združevala funkcije umetnosti, razsvetljevanja, znanosti, politike, nacionalne filozofije in podobnega. Status književnosti je bil pglavitni problem narodnega organizma, kar je, na primer, očitno tudi iz sintagme »književni narod« kot označbe za tiste etnične subjekte, ki so bili brez politične svobode. Na tem mestu je treba poudariti, da smo se v zgodovini v takšnem položaju znašli vsi južni Slovani, kar je omogočilo pojav svojevrstnega *qui pro quo*; vprašanje naroda je postalo narodno vprašanje, to pa sta, čeprav povezani, vendarle dve različni zadevi. Nesporazum logičnega izvira je v naših zgodov-

vinah, ob nedvomno upravičenih iskanjih narodne identitete, razvil tudi sestavine ekskluzivnega nacionalizma in nacionalističnega perspektivizma.

V zgodovini pojma »narod« prevladujejo jezikovno-kulturne in ekonomsko-interesne interpretacije. Danes je vsekakor najbolj znana marksistična definicija, ki ji je dal E. Kardelj klasično formulacijo: *narod je zgodovinsko pogojena sinteza socialno-ekonomske in etnične strukture*. V tej definiciji kliče po razlagi sintagma »etnična struktura«; beseda je o »gradivu, ki ustvarja narod kot resničnost s tem, da mu ugotavlja meje in s tem identiteto«. Sestavine gradiva so izvirno razumljeni dejavniki, kakor *ethos hronos, topos, ethos, nomos, logos* in *physis*. Dejavniki te vrste se v nekem časovnem intervalu in prostorskem ambientu strukturirajo v poseben sestav. Njihova gibalna sila je v posebni umski volji, s katero človek svobodno oblikuje nov življenjski (ali epohalni) položaj. Etnična struktura naj bi bila nasledek takšne umske volje, E. Renan pa je že 1882. leta (v predavanju *Kaj je narod?*) zapisal tudi tole: »Velika človeška skupina, ki ima zdrav razum in vroče srce, ustvarja moralno zavest, ki jo imenujemo narod.« S tem se je pojavil še tretji konstitutivni pojem, ki določa etnično strukturo: um — volja — morala, kar dovoljuje sklep, da je etnična struktura posledica izbire in sinteze omenjenih pojavov, to sintezo pa je uresničila absolutno avtonomna umska moralna volja naroda.⁴

Isti Renan pa je zapisal še nekaj drugega: »Izrazil bi se strnjeno: človek ni suženj ne svoji rasi in ne svojemu jeziku, podrejen ni ne svoji veri, ne toku rek ali smerem pogorja.«⁵ Pojem jezika, ki je za tale kontekst najbolj pomemben, se torej ne pojavlja med primarnimi dejstvi etnične strukture. Teoretik bo zato dejal, da »jezik vabi, ne pa prisiljuje v združevanje«,⁶ kar bi pomenilo, da jezik ni ne razlog in ne podlaga eksistence, prav tako pa tudi ne more biti pogoj naroda in njegovega bivanja. Slovenščina je, za zgled, pred kodifikacijo v XVI. stoletju samo seštevek različnih »vulgarnih narečij«; to pomeni, da se je slovenski jezik kot *narodni jezik* pojavil tedaj, ko se je pojavilo gibanje za samostojnost in samoodločbo narodnega subjekta. Tak proces pa je jugoslovanske narode v glavnem zajel v drugi polovici XVIII. stoletja, zato so Slovenci, Hrvatje in Srbi v XIX. stoletju izoblikovali attribute, ki gredo k sodobnemu pojmu naroda, drugi narodi pa so podobne procese preživljali skoraj eno stoletje kasneje ali pa jih doživljajo šele v današnjosti.

Premisa o primarni nerelevantnosti jezika za formiranje etnične strukture in nastanek naroda velja tudi za vprašanja nacionalne kulture. V strogo terminološkem smislu ta pojem ne pride v poštev pred pojavom naroda kot naroda; beseda kultura pred XVIII. stoletjem pomeni nekaj, kar ne ustreza njenemu današnjemu semantičnemu polju. Renesančna *humanitas* ali antična *paidea* imata komaj kaj zveze z razsvetljskim in racionalističnim pojmovanjem kulture, v katerem gre za uresničevanje objektivnega duha naroda in kateri zajema naslednja področja: moralo in običaje, jezik in pisanje, način oblačenja, življenja in dela, vzgojo in šolstvo, gospodarstvo, pravni red, znanost, tehniko, umetnost, verstvo in filozofijo.⁷ Značilnost narodne kulture,

⁴ I. Urbančič: *Uvod v vprašanje naroda*, Maribor 1981.

⁵ N. m., str. 56.

⁶ N. m., str. 49.

⁷ N. m., str. 53.

ki se lomi skozi posameznika, pa je po besedah I. Urbančiča tudi v naslednjem: »Njemu se zdi, da je v načelu in v bistvu vse bilo vedno tako, kakor se mu razkriva, zato vse poprejšnje dobe razume in razlaga iz principa svoje lastne dobe. Poprejšnje s svojo epohalno posebnostjo utone v popolno pozabo, izgine na ta način v prikritost, ki se celo kot taka izgubi iz vidnega polja. V takšni pozabi novi človek tedaj človečnost vseh časov spontano razume tako, kakor že razume svojo človečnost«. ⁸ Beseda teče o znamenitem »trenutku sedanjosti« (S. Petrović), ki praviloma uporablja svojo subjektivno vizijo zgodovinske tradicije (*dogajanje kot saga*); le-ta v načelu ni povsem identična z objektivnimi dejstvi (*dogajanje kot resničnost dogodkov*). Že omenjeni E. Renan, da ga citiramo ponovno, je govoril o pozabi in zgodovinskih zablodah kot odločilnem dejavniku v nastajanju nacionalne kulture, sklenil pa je z mislijo, da je »napredek v zgodovinskem študiju pogosto nevaren za narodnost«. ⁹

Panoramski pogled na starejše književne dobe pri južnih Slovanih navaja na misel o enotnih kulturoloških modelih in literarnih diskurzih (srednji vek, renesansa, manirizem, barok), ki izvirajo iz zahodnega in vzhodno-evropskega kulturnega kroga. Njihova recepcija je prvenstveno imitacija, socialno uresničevanje pa je odvisno od stopnje socialno-ekonomske strukture, katera je tako v Heglovem načelu o uresničevanju svobode kot v Marxovi viziji proizvajalnih sil in sredstev *spiritus movens* v menjavi zgodovinskih epoh. Nesporno dejstvo je, da so književnosti teh dob v drugačnem razmerju do etnične strukture od besedne umetnosti, ki jo uvaja predromantika, v kateri pride do hkratne formacije naroda in narodne kulture. Določena nacionalna književnost je svoje vertikalne in horizontalne razsežnosti izoblikovala, ko je bila dosežena omenjena skladnost.

Jugoslovansko resničnost najbolj prizadeva spoznanje o sekundarnem pomenu jezika v konstituiranju nacionalne književnosti. Mnogi prepri so ne bi pojavili, ko bi bili udeleženci, pogosto težkih sporov, vedeli, da vprašanje srbohrvaščine ni ne *specificum* ne *unicum*. Angleščina je, kot vemo, knjižni idiom angleške, anglo-irske in ameriške književnosti, enak status pa ima tudi v književnostih Avstralije, Kanade, Nove Zelandije, Indijskega podkontinenta, Pakistana, Afrike (tim. »African Personality«) in Zahodne Indije. Nemški književni jezik se ne uporablja le v obeh Nemčijah (Zahodni in Vzhodni), temveč tudi v enem delu Švice in v na novo konstituirani avstrijski književnosti. Za španščino je znano, da jo, ob španski, rabijo vse hispano-ameriške književnosti, medtem ko portugalščina nastopa v domači (portugalski) in brazilski književnosti. Ugotavljanje idejno-estetske fiziognomije slovanskih književnosti v današnji SFRJ kljub temu obletavajo vprašanja, ki so načelne in metodološke narave. Po S. Petroviću zgodovinska preteklost in sodobna praksa vsilujeta tri stališča o jugoslovanskih književnostih, ki so, vsako zase, lahko tudi izhodišče raziskovanja. Prvo stališče je stališče neodvisnih tradicij; po njem imamo opraviti z jasno omejenimi, samostojnimi in posebnimi celotami v slovenski, hrvatski, srbski in makedonski književnosti. Drugo stališče je stališče enotnosti, uporablja termin »jugoslovanski«, a nasprotuje različnim nacionalnim določnicam. To stališče je problematično, ker zanika obstoj nespornih nacionalnih tradicij, zato je

⁸ N. m., str. 54.

⁹ N. m., str. 63.

praviloma rabilo tendencam političnega unitarizma. Tretje stališče je stališče o nizu književnosti v višji celoti; to bi, analogno terminom evropska, skandinavska ali ameriška književnost, pogojno lahko imenovali tudi jugoslovanska književnost.¹⁰ Stališča o jugoslovanski književnosti (kot skupini sorodnih književnosti) bi bilo tudi najbolj prikladno pragmatično izhodišče za tako imenovano primerjalno jugoslavistiko. To stališče namreč spoštuje že obstoječe nacionalne književne tradicije, hkrati pa je odprto za vse, kar na tem področju nastaja novega.

Najbolj ustrežna primerjava termina »jugoslovanska književnost« je primerjava s problemom švicarske književnosti.¹¹ Fr. Jost je, na primer, na vprašanje o njenem obstoju odgovoril negativno (»dvojezičen ali večjezičen narod je za zmeraj izločen iz nacionalne književnosti; več jezikov predvideva tudi več književnosti«). Nekaj, kar naj bi v njej bilo nadrejeno obstoječim književnim idiomom, ji je priznal M. Gsteiger (»Književnosti Švice naravno spadajo v velike literature ustreznih jezikov in s tem v svetovno književnost; one pa kljub temu imajo in čuvajo neki svoj poseben, drugačen značaj«). Takšen »poseben, drugačen značaj« so švicarski književni zgodovinarji zares tudi iskali v času helvetizma, vendar so podobna iskanja prenehala, ko je popustil agresivni nacionalizem Wilhelma II., v novejšem času pa, ko je pojenjal Hitlerjev nacionalsocialistični pritisk. Pregledi »švicarske književnosti« so zato praviloma »sinteza platnic«, čeprav je ideja vzniknila in se začela širiti. Švicarjem je pri tem očitno največ do tega, da ustvarijo možnosti za konvivenco, zato tudi v formulacijah novejših teoretikov vlada določena previdnost, J. M. Bächtold tako sklepa, da enotnost politike, zgodovine in dežele ni dovolj za nastanek nacionalne književnosti, medtem ko F. Ernst (že 1914. leta) trdi: »Nacionalna helvetska književnost ni samo neki duhovni vidik, to je prej ideja kot institucija, in le z največjo previdnostjo bi to, vsaj deloma, mogla tudi postati. Posamezni pogoji, občutljivosti, koncepcije, ki so povezane s tem pojavom, se razločujejo v prostoru in času. Ko bi želeli vse žrtvovati unitarni koncepciji, bi se izpostavili nevarnosti, da na tem področju vse propade«. Gre za načelo tolerantnosti in politične demokracije, torej za lastnosti, na podlagi katerih je mogoče spoštovati človeka drugačne mentalitete. Sleherni napačen prijem bi se na tem področju po notranji logiki stvari spremenil v slona, ki se je znašel v trgovini s porcelanom.

Za jugoslovanske književnosti je uporabil načelo konvivenca in dal sintezo platnic A. Barac (*Jugoslavenska književnost*, Zagreb 1954). Knjigo je koncipiral v skladu s tretjim stališčem, ki načeloma ob nizu starih književnih tradicij priznava tudi novejše pojave, v katerih se takšna tradicija šele ustvarja, hkrati pa jemlje v poštev tudi literarna dejstva, ki nastajajo iz obstoja tako imenovanih narodnosti. Današnje sestavine sintagme »jugoslovanska književnost« bi bile torej naslednje:

1) Slovenska književnost, ki je kodificirala knjižni jezik sredi XVI. stoletja, od razvetljenstva pa ima, po razmeroma bogati predliterarni fazi, tudi kontinuiran književni razvoj.

2) Hrvati in Srbi so v času S. Karadžića in L. Gaja (prva polovica XIX. stoletja) prevzeli novoštokavski standard za knjižni jezik, kar je pri

¹⁰ V knjigi *Priroda kritike*, Zagreb 1972, str. 171.

¹¹ Informacijo o tem je objavil M. Begić v *Izrazu* 1982, str. 457—67.

Srbih pretrgalo tradicijo umetnih idiomov, pri Hrvatih pa ustavilo kontinuiteto regionalnih književnosti. Moderna hrvaška književnost je vključila vase tradicijo kajkavske in čakavske književnosti. Obe književnosti, srbska in hrvaška, rasteta iz posebnih tradicij, kar je določilo tudi relativno razločevanje v knjižnem idiomu. Novoštokavski standard, ki je lingvistično enoten idiom, se vendar uresničuje v hrvaškem in srbskem knjižnem jeziku, katera se pretežno tudi grafijsko razločujeta (Srbi praviloma uporabljajo cirilico, Hrvati samo latinico).

3) Makedonska književnost, ki je doživela formalno kodifikacijo knjižnega jezika 1944. leta, vanjo pa se je integriralo književno življenje te regije od Klimenta Ohridskega naprej.

4) Črnogorska književnost je sprejeto zgodovinsko dejstvo od osvoboditve, zato šele v novejšem času ugotavlja svojo tradicijo in jo integrira v svojo kulturnozgodovinsko zavest.

5) Poseben fenomen je književnost v Bosni in Hercegovini. V tej regiji so; zgodovinsko gledano, nastali štirje vzporedni književni korpusi, kar je izraz etničnega sestava prebivalstva in posebne kulturnozgodovinske tradicije (muslimanski, hrvaški, srbski in židovski). Tako črnogorska kot bosansko-hercegovska regija uporabljata novoštokavski jezikovni standard, kateri se, v skladu s krajevnimi specifičnostmi, modificira v nekaj, kar je lingvistika poimenovala kot subvarianto skupnega jezikovnega standarda. Pojem »bosansko-hercegovska književnost«, ki se že pojavlja tudi v javnosti, v tem trenutku vseeno še ni adekvaten pojmom srbske ali hrvatske književnosti. Njegove razsežnosti se bodo še bistveno spreminjale z rastjo muslimanskega naroda in njegove kulturne zavesti.

Jugoslovansko področje razkriva torej večje število narodnih subjektov, kateri ali teže k nadaljnjemu razvoju svoje kulture ali pa so šele na stopnji določanja svoje etnične posebnosti. To v vseh naših okoljih ustvarja neko emotivno tenzijo; subjekti, ki so v igri, dele kolač, katerega velikost je znana, ni pa doseženo načelno soglasje o tem, po kakšnih kriterijih naj bi ga razrezali. Vsaka narodna kultura ali literatura, kakor vemo, v tradiciji išče tiste vsebine, ki ji lahko rabijo za oporo zgodovinskih usmeritev ali pa v njih prepozna svojo etnično posebnost. Atipičen in asinhron razvoj jugoslovanskih književnosti je s tem navrgel še dodatne komplikacije: razdeliti bi bilo treba kolač, za katerega so mislili, da je že definitivno razdeljen. V praksi je bilo predlogov, ki naj bi rešili ta problem, že veliko, ali so vsi med resolutnim zavračanjem in benevolentnim popuščanjem. Male književnosti, to pa so vse naše, prečesto obvladuje lokalni duh, ki se razkriva v ekskluzivnem nacionalizmu in nacionalističnem perspektivizmu. Rezultat tega je razpoloženje, ki vodi na književne barikade, stilno pa se uresničuje v vojaškem žargonu. Pomirljivo stališče na delitve pristaja, vendar postavlja pogoj, da se začno šele od 1945. leta naprej. Nobeno teh stališč seveda ne more računati na svojo zgodovinsko šanso. Proces v konstituiranju nacionalne tradicije je neizogiben; vsak subjekt želi videti sebe v enkratnosti, neponovljivosti in samoniklosti. V tem so temelji pojava, ki ga v praksi označujemo kot »posebnost«.

Na benevolentni strani so tisti, ki se strinjajo s prerazporeditvijo, ali je objektivno ne znajo izvesti. V tej skupini se pojavlja kriterij regionalne pripadnosti (»izpis iz knjige rojstev«); tako je bilo mogoče A. B. Šimića iztrgati iz naravnega književnega konteksta v hrvaški avantgardi in ga

vključiti v okolje, v katerem je njegov ustvarjalni status v zraku. Druga možnost je ugotavljanje nikogaršnje nacionalne pripadnosti; na podlagi takega mehaničnega prijema je iz hrvaškega književnega konteksta »vzet« V. Desnica, ki si ga je mogoče zamisliti samo v tradiciji krležijanske intelektualne avantgarde, a se je kar nenadoma znašel med najboljšimi srbskimi romanopisci. Uporabljajo tudi različne izjave (pisma), ki naj bi bile avtorjeva »poslednja volja«. V zvezi s tem je treba opozoriti na dejstvo, da so pisci v pravilu najslabši tolmači svojega dela, hkrati pa na takšne izjave vplivajo mnogi pragmatični razlogi, kateri z literaturo nimajo nič skupnega. M. Selimović je lahko zapisal, da želi v srbsko književnost, njegov celotni duhovni habitus pa je kljub temu muslimanstvo.

Uredništvo *Jugoslovanske enciklopedije*, pred katerim se je vprašanje postavilo z vso ostrino, je ponudilo »kriterije za ugotavljanje pripadnosti posameznih piscev v določeno nacionalno tradicijo«. Gre za pet elementov, in sicer: a) delovanje pisca v krogu neke nacionalne kulture, b) jezikovni kriterij (uporaba jezikovne variante), c) nacionalna pripadnost pisca, č) piščeva izjava o pripadnosti k izbranim književnim korpusom in d) tematska zveza pisca z določenim teritorijem. Aplicirajmo te kriterije na I. Andrića: deloval je v hrvaški in srbski kulturi, uporabljal je ijekavsko in ekavsko jezikovno različico, po narodnosti je Hrvat, sam je v večini življenja želel biti inkorporiran v srbsko književnost, tematsko pa je z romani in novelistikom vezan za bosensko regijo. Pred redakcijo je očitno zelo težko vprašanje, da se na osnovi lastnih kriterijev odloči v tem in v podobnih primerih. Glede na Njegoša ista redakcija ponuja pomožni izhod — »dvojno pripadnost.« Problem pa se s tem samo radikalizira: ali si lahko zamišljamo, da bi romunska književna zgodovina zahtevala E. Ionesca, ki je romunskega izvira in je celo začel pisati v romunščini? Ali sploh še vemo, da je angleški romanopisec Joseph Conrad dejansko ukrajinski Poljak Teodor Jósef Korzoniowsky, toda Poljaki kljub temu ne zahtevajo njegove »književne izročitve«?

Jugoslovanska literarnozgodovinska in kulturološka praksa je danes nedvomno obremenjena z mislijo o nespremenljivosti nacionalnega bistva; s tem v zvezi pa A. Flaker dobro opozarja na naslednje: »... ako književni proces razlagamo kot kontinuiran organski proces v okviru nacionalne književnosti, je to morda dobro s patriotičnega vidika, nikakor pa ne z vidika dialektike.«¹² S stališča dialektike se v tem pogledu za današnji čas pojavlja znanstveno edino legitimen kriterij v tako imenovanem *kontekstu* oziroma *integraciji*. Književna znanost je sprejela premiso, da umetniško delo vedno beremo v kontekstu ali na ozadju določene tradicije, to pa moremo in celo moramo vzeti širše: celotna ustvarjalna dejavnost kakšnega avtorja se vedno postavlja nasproti takemu kontekstu ali ozadju. To postavljanje je zasnovano na načelu kontinuitete ali diskontinuitete, kar je dialektično gibanje, ki se v enaki meri tako oslanja kot loči od tradicije, vedno pa zanika in premaguje stare strukture. Z drugimi besedami to pomeni, da se vsak avtor z vsakim svojim delom vključuje ali integrira v kakšno književnozgodovinsko dinamiko, katero danes imenujemo nacionalna književnost. Čas konstituiranja nacionalne književnosti pa je, kot vemo, povezan z vzpostavljanjem tradicijske vertikale, v kateri naj bi se našlo vse, kar je

¹² Iz knjige *Poetika osporavanja*, Zagreb 1982, str. 356—57.

relevantno s stališča takšnega konstituiranja. Njegošev *Gorski venec* je, če ga beremo čisto, objektivno temeljni tekst o koherenci črnogorskega naroda in črnogorske kulture, zato se je upravičeno znašel v središču sodobne kulturne zavesti Črnogorcev. J. Vidmar je mel v mislih prav to homolognost, ko je, ob podelitvi Njegoševe nagrade, dejal: »Njegoš je Črna gora, a Črna gora je Njegoš«. Ako priznavamo dejstvo o obstoju črnogorske književnosti, potem je naslednji korak, da tej književnosti »dovolimo« tudi integralno obravnavo lastne kulturne tradicije. Vprašanje Njegoša in srbske književnosti se s tem postavlja na drugačni ravni. Njegoš ima nedvomno tudi v srbski književnosti pomen neke epohalne iniciative, o čemer seveda mora razpravljati tudi srbska literarna historiografija, pri tem pa ne sme pozabiti, da je — na primer — enako ali celo večjo iniciativo v istem času dal tudi J. Kopitar, ki pa vseeno še naprej ostaja — Slovenec.

Primerjalna jugoslavistika ima torej, vsaj v sedanjem položaju, dve veliki raziskovalni nalogi:

a) Raziskave bi najprej morale ugotoviti razsežnost procesa, ki je izoblikoval identiteto posameznih jugoslovanskih književnosti. Bistvu naroda namreč pripada tudi sposobnost za razvijanje in krepitev tradicijskih idejnih in kulturnih vrednot, kar bi omogočilo spoznanje tako imenovanih posebnosti.

b) V novejšem času pa se je tudi v Jugoslaviji pojavil spor med nacionalno-teritorialnim vidikom in vidikom funkcionalnega povezovanja. Samo drugi vidik, ki je ekonomski in kulturološki, lahko računa s prihodnostjo, zato že danes tudi od jugoslovanskih kulturnih subjektov zahteva, da se prilagajajo širšim ambientom, ki se stalno spreminjajo. Prilagajanje posameznika in celote je pogoj za obstanek, kar pomeni, da je katerakoli današnja narodna enota odprta struktura. Interakcija med organizmom in okoljem, ki ni samo permanentno dogajanje, temveč *conditio sine qua non*, organizme naravnost sili, da se obnašajo kot odprti in mobilni sistemi. Logika takšnega sistema, ki najbolj ustreza sodobnosti, zahteva izgraditev novega načina mišljenja. V njem ni najbolj odločilno iskanje moči in poti, ki gibljejo razvoj, važneje je, za zdaj, ugotoviti, kjer so zavore, ki upočasnjujejo dinamično procesa. Če je človek, kot pravijo antropologi, univerzalno bitje, potem je njegova poglobljena značilnost težnja k ustvarjanju univerzalnih rešitev, to pa spet zahteva širitev njegovih komunikacijskih mogočosti. V tej širitvi imata kultura in umetnost enkratno vlogo, zato ni naključje, da sodobni slovaški filozof govori o »ontotvornem pomenu kulturnega dela« (I. Hrušovský).¹³ Primerjalna jugoslavistika naj bi torej najprej vzpostavljala odločilne sestavine v genezi in formaciji kakšne nacionalne književnosti, se pravi, tisto, kar vzdržuje etnično strukturo (danes bi raje še rekli — nacionalno bistvo). Na podlagi takšnih razčlemb bi bilo šele mogoče ugotoviti tiste interference, do katerih je prišlo, kadar sta se srečali dve odprti strukturi. Pot, ki vodi k temu cilju, je dvojna. Prva pripada klasični komparatistiki, obsega pa analizo književnih izmenjav, zgodovino idej in področje, ki ga teoretiki imenujejo »strukturalizem v književnosti« (folklor, tematika, fantastika, mir, psihološki in socialni liki, književne osebe, stvari in položaji, književna morfologija in zgodovina prevajanja). Gradivo bi

¹³ Po knjigi *Dialektika biti in kulture*, Ljubljana 1981.

v takšni raziskavi dobilo vertikalno ali diahrono dimenzijo, ki naj bi ji sledila druga, sinhrona, dimenzija. Obe skupaj bi šele utegnili osvetliti dejansko podobo različnih književnih in kulturnih modelov, ki so jih oblikovale interference v zgodovinskem razvoju.

Za takšne naloge pa je treba dobiti tudi ljudi, ki bodo imeli pravo strokovno fiziognomijo in individualno psihologijo. Na jugoslovanskih humanističnih fakultetah v književni znanosti še vedno preveč prevladuje tisto, kar sta C. Pichois in A. M. Rousseau označila za bizantinizem, akademsko mrtvašnico, intelektualni kampanilizem in potencialni šovinizem. Poglavitni razlog je, med drugimi, tudi neznanje jugoslovanskih jezikov, kar je vplivalo na to, da se vseučilišče zapira v svoj čarobni krog, ki je krog nacionalne zaprtosti. Takšna zaprtost je sama po sebi v nasprotju z idejo odprte družbe in mednarodne delitve dela. Visokošolska ustanova, ki je v današnji čas prinesla navade preteklega stoletja (vseučilišče kot nosilec nacionalne ideje in Olimp nedotakljivosti), izgublja bitko z resničnostjo in se vse bolj odvaja od sodobnega življenja. Omenjeni I. Hrušovský vidi pogoj za optimalno uresničevanje notranjega smisla fakultete v čim bolj intenzivni osredotočenosti na znanstveno ustvarjalnost in v študiju, ki kaj takega omogoča. Pouk književnosti pa je pri nas izkoriščen za uveljavitev različnih ideologizmov, kar je že D. Pirjavec razglasil za »degradirano metafizično razumevanje umetnosti«. Ta mislec je z njemu lastno prenikavostjo naznačil tudi razmerje med ideologijo in umetnostjo od Hegla naprej in je prišel do spoznanja, da bi umetnost, ki bi bila »samo modus ideologije, modus spoznanja, recimo, modus akcijske menjave sveta enostavno nepotrebna«. Vse to se lahko bolje spremeni z drugimi sredstvi, ne pa s pomočjo umetnosti. Ideološki poskusi takšne vrste so platonskega izvira, v metastazirani obliki pa se javljajo v časih, ki so odtujena od sebe in katera ne morejo razumeti, da je bistvo umetnosti prav transcendiranje vsega, kar je. Ideološki prijem prav to transcendiranje sprejema kot negacijo ali agresijo: »To je zato, ker ima ideologijski človek samega sebe za večno bitje. V ideologiji človek ni sposoben misliti o svoji lastni končnosti. Človeštvo, za neko daljno prihodnost itd., nikoli pa zase in nikoli dejansko od sebe projektira čez lastne meje, on sploh ne živi zase, temveč za za ljudi, ki so okoli njega. Ideologijski človek premešča kontrolo svojega lastnega početja v neko oddaljeno prihodnost, ki je sam in njegovi sodobniki, ker so končni ljudje, ne bodo nikdar dosegli. Ideologija je torej vedno totalitarizem, prav v pomenu, kakršen se je razodel pri Platonu.«¹⁴

Pirjevčevi premisi je treba dodati še premišljanje M. Solarja, v katerem se ukvarja prav z vzgojno-izobrazbeno vlogo književnosti. Avtor izhaja iz spoznanja, da se književnost v učnih načrtih pojavlja v ozkem izboru, do katerega je prišlo na podlagi »eminentno neknjiževnih kriterijev«. V konkretnem programiranju se vedno znova vrača eklekticizem, v katerem prevladuje sedaj nacionalno, pa spet estetsko, pa spet ideološko »v tistem smislu, kateri je v ustvarjalnem marksizmu že davno premagan« (neposreden odsev družbene resničnosti). Ker ne obstaja osnovna ideja, kaj želimo v književnosti in kaj pričakujemo od književnosti, vprašanje izbora posameznih del in avtorjev toliko dominira v programih, da se zdi, kot da je to središčno

¹⁴ *Smrt i ništa, Oko*, 6—20. oktobra 1977, str. 6.

vprašanje. Sploh je danes preveč izražena želja za vsesplošnim planiranjem. Težnja izvira iz kibernetike, toda »duha književnega pouka ni mogoče planirati, njega je treba gojiti, ker gre pri tem za tisto, kar asociira sama beseda ‚gojiti‘: gre za kulturo«. ¹⁵

Najtežje vprašanje v sodobnem pouku književnosti, ki je povrh vsega integriran še s poukom jezika, je vprašanje o vlogi in smislu tega predmeta v šoli. Če izhajamo iz tega, da je besedna umetnost človekova dejavnost, ki izreka določne resnice, do katerih podobne dejavnosti ne morejo priti, izreka pa jih na način, ki je samo njej lasten, potem bi se književni pouk moral osredotočiti na tisto književno izkušnjo, ki je zares zgodovinsko relevantna. Dejstvo namreč je, da je umetnostna izkušnja fundamentalna; govori o človekovem bivanju v zgodovini, kar pomeni, da se književna (in sploh humanistična znanost ukvarja z vprašanji, ki so za človeštvo zelo bistvena. Znana je znanstvena (eksperimentalna) apologija umetnosti in njene izobraževalne vloge. Ameriški psiholog G. Houston je že za otroke v najbolj zgodnji razvojni fazi ugotovil, da so brez umetniške vzgoje avtomatično odrezani od večine stičnih točk, ki bi jih povezovala s svetom. Psiha takih otrok je bila poškodovana, manjkalo pa jim je predvsem: koherenten spominski tok, odvisnost idej, vzpostavljanje konteksta, smisel za metaforičnost in sposobnost za prevzemanje informacij. Podobno misel je že 1802. leta (v uvodu k izdaji *Nestorjeve kronike*) zapisal A. L. Schlözer: »Še *noben narod* na svetu se ni rešil barbarstva z *matematiko*; narava ne more spremeniti svojega toka, zato so Grki in Rimljani, Italijani, Francozi, Angleži in Nemci postali kulturni s pomočjo *lepih umetnosti in znanosti*, ob pomoči *pisateljev in pesnikov*«. ¹⁶

Metodika strokovnega predmeta je vedno integracija optimalne organiziranosti izobrazbenega procesa in subjektivnih interesov. Določen program se utegne toliko »osamosvojiti«, da se več ne tiče ne učenca ne učitelja. V takem primeru sta izobrazba in vzgoja le še tehnologija, v kateri prevladuje kalkulacija z učinkovitim uresničevanjem vnaprej predpisanih ciljev (zglede za to so »jedra« za pouk književnosti). Skoraj popolna eliminacija znanosti o književnosti v njih razkriva, da je pedagoški smisel takšnega pouka v instrumentalizaciji, kateri sestavine programa sploh niso pomembne (vemo, da je v pripravi jeder tekla klasična trgovina z avtorji). Utemeljitev določenega predmeta pa naj bi izvirala iz osmišljenega usmerjanja učenčevega motivacijskega obzorja, kar pomeni, da gre za spodbujanje in razvijanje že navzoče individualne »prakse«. Legitimen pouk književnosti pomaga v oblikovanju in določanju človeške fiziognomije učenca, vse drugo spada v normativno pedagogiko, igro naključij ali afirmacijo doktrinarnih postavk. Če pouk književnosti v zavesti zbuja predstave, načela ali norme, ki so v učencu že navzoče, potem ta pouk postaja integralen del celotne človeške izkušnje. Na tej ravni se pouk književnosti povezuje najprej z zgodovino, prek nje pa s celotno antropološko izkušnjo človeštva. Tudi M. Solar zahteva, da se pouk književnosti »usmeri na tisto književno izkušnjo, ki je zgodovinsko relevantna«, svojevrsten *memento* pa je njegov sklep, po katerem »učiti se književnosti pomeni učiti se misliti o književnosti, misliti

¹⁵ *Svrha nastave književnosti, Oko*, 26. januarja do 9. februarja 1978, str. 7.

¹⁶ Ta premisa je bolj znana iz uvoda v Kopitarjevo slovnico.

tako, da je to mišljenje neprestan dialog s preteklostjo, dialog s tistim, kar književna dela izrekajo«.

Najbolj ustrezen bi bil seveda pouk književnosti, kateri bi iz literarnih besedil črpal samo *književnostno bistvo*. To danes ni mogoče, ker smo še preveč navajeni, da se književnost vedno pojavlja kot institucija, ki je v razmerju do nečesa (progresivnosti, etike, vzgoje, naroda in podobno). Instrumentalizacija pouka književnosti podpira v praksi povsem nemogoč tip združevanja različnih prijemov; ta tip je osnovan na konservativno razumljeni zgodovini nacionalne književnosti, eklektični stilistični kritiki in nekakšni, že zdavnaj preživeti, teoriji odraza.

Druga možnost bi bila, da predmet koncipiramo kot zaporedje modelov; pouk bi v tem primeru spremljal uresničevanje (ali neuresničevanje) teh modelov v različnih narodnih okoljih. Tak prijem bi zelo jasno razkrival tisto, kar danes izrekamo s sintagmo »sorodnosti in razločki«. Beseda teče o genetičnih in tipoloških raziskavah, za katere predhodnih del sploh še ni, strokovni kader pa je za takšno nalogo popolnoma nepripravljen.

Vprašanja, o katerih govorimo, pa niso samo vprašanja fakultet ali srednjih šol; v enaki meri gre namreč tudi za tisto, kar je sestavni del kulturne politike v tako imenovanem medrepubliškem sodelovanju. Slovenski pisatelj, čigar delo je bilo v Jugoslaviji *bestseller* (B. Hofman), v priložnostnem intervjuju o tem pravi: »Medrepubliško kulturno sodelovanje je instalirano v politično transmisijo, izraža njene interese in deluje po programiranih načelih aparata. Statistika in poročila eksaktno govore o tem, koliko je bilo napravljeno na tem področju. Administracija ima svoj alibi«. Rresničnost je seveda drugačna. Vemo, da v Zagrebu ali v katerem koli drugem jugoslovanskem mestu ni mogoče kupiti sovenske knjige v izvirniku. Zato ima isti avtor prav, ko svoje izvajanje nadaljuje takole: »Drugo vprašanje je, kakšne so posledice ustreznih naporov, koliko nas to medrepubliško kulturno sodelovanje zares zbližuje, celo bi se lahko vprašali, če sploh kaj pomaga k medsebojnemu spoznavanju in razumevanju. O tem ne vemo nič trdnega. Moramo se opirati na neposredno zapažanje in analogijsko sklepanje.« V pravo smer gre tudi v sklepu: »Očitno je: 1. forumska raven medrepubliškega kulturnega sodelovanja teče skozi birokratske kanale, rabi deklarativnim potrebam in v našem kulturnem pluralizmu nima ne spodbujevalne in ne povezovalne vloge; 2. vsakdanje kulturno življenje se v posameznih republikah bolj ali manj vrti okrog samega sebe, ne skriva kulturne ignorance do drugih in — medtem ko kozmopolitsko koketira s svetom — ne vidi, da je njegova samozadovoljnost največja ovira, ki ga loči od sveta«. ¹⁷

Medrepubliško kulturno sodelovanje naj bi, za sedaj, sprejelo kot oporo za svoje delo vsaj dve dejstvi. Prvo dejstvo je aksiom primerjalnega raziskovanja: v kakšnem drugem okolju lahko prodre samo tisto, kar ima takšne razsežnosti, da se iz njih lahko začne recepcija. Identifikacija šele omogoča aktualizacijo, kar pomeni, da tako imenovani kulturni transfer ni toliko odvisen od naših želja ali volje, marveč od zakonitosti, ki so zgodovinske in psihološke, torej *strokovne* narave. Iz tega pa izhaja tudi drugo dejstvo, ki bi ga najboljše ponazorila znana metafora. V gradnji mostov, kot vemo,

¹⁷ V tedniku *Danas* z dne 31. avgusta 1982, str. 68.

sodelujejo samo ustrezni strokovnjaki, v njihovo delo se drugi ne mešajo in ga ne razumejo. Kultura in umetnost, ki sta, kakor pogosto govorimo in pišemo, zelo občutljiva mostova, pa sta področje, na katerem lahko vsakdo odloča. To prinaša razpoloženje, v katerem prevladujejo velike in težke besede, manj pa je resnične strokovnosti in odgovornosti pred prihodnostjo. Po besedah I. Hrušovskega, ki se zde zelo tehtne, je napredek umetnosti in kulture odvisen predvsem od interferenc različnih kontekstov; samo prepletanje različnega ima v prihodnosti lahko noetične posledice.¹⁸

Zato so mogočosti primerjalne jugoslavistike pravzaprav neslutene, čeprav so meje za njen razmah še ozke. Pomembno pa je, da v tem trenutku spoznamo, da gre v njej za vprašanje identitete in tradicije, kar pomeni tudi — obstanka v prihodnosti. Zato je v interesu naše zgodovinske perspektive, da se vse ovire čimbolj razmikajo, nepotrebne psihične meje pa vsaj odpirajo, če se že ne dajo popolnoma izbrisati.

¹⁸ I. Hrušovský, o.d., str. 45—6.